

Кичээлдиг темазы:

**Деңнелгелиг бөлүглел
болгаш**

**аңаа биче сек салыры
(чаа тема тайылбыры)**

Кичээлдиг сорулгазы:

1. Деңнелгелиг бөлүглелдерниң уткаларын болгаш шын бижилгезин тайылбырлап , чижектер кырынга көрүп тургаш тыва дыл талазы-биле билиин быжыглаар, улам ханыладыр.

2. Өөреникчилерни хүндүлээчел, эвилең-ээлдек, сонуургак, хей-аъды бедик, найыралдыг болурунга кижизидер.

3. Өөреникчилерниң чугаазы тода, дорт, билдингир болурундан аңгыда, чогаадыкчы бодалдарның төрүттүнеринге идигни бээр, сайзырадыр.

Онаалга хыналдазы

1. Кижининц даштыкы хевир-дүрзүзү оон иштики культуразын тодаргай көргүзүп чоруур.

2. Бодун боду кижизидери кажан-даа орай эвес.

3. Мендилежири – найыралдың болгаш хүндүткелдинц демдээ-дир. (Ийна Аасамаа.)

Тест-биле ажыл

1. Домактын ийиги черге кежигүннери?
А) кол сөс, сөглөкчи   Б) немелде, тодарадылга, байдал
2. О.п немелде кандыг болурул?
А) дорт   Б) доора
- 3.Кымның? Чүнүң? деп айтырыгга харыылаттынар домак кежигүнү?
А) немелде   Б) тодарадылга
- 4.Тодарадылганың чүве ады-биле илереттинген тускай хевири?
А) чугула кежигүн   Б) капсырылга
5. Канчаар деп айтырыгга харыылаттынар байдалдың хевири?
А) үениң   Б) кылдыныг аргазының
6. Дуңмам өөрээнинден тура халыды. Домакта чүнүң байдалын көргүскенил?
А) сорулганың   Б) чылдагаанның
- 7.Байдал каш бөлүктүгүл?
А) 3   Б) 5

Деңнелгелиг бөлүглел:

- 1. дег, ышкаш чергелиг эдеринчилер;**
- 2. –зыг, -зиг, -зуг, -зуг деп кожумактар.**

Айтырыы – канчаар?

Домак кезигүнү – кылдыныг аргазының байдалы. Бижик демдээ – биче сек. Чижээ, Кожайның кадайы оолче-даа көрүнмейн, белинде бир барба тараа баглап каан чүве дег, арай боорда турган. (Степан Сарыг-оол «Ол-ла Маскажык».)

Биче сек (,)

салыр

салбас

байдал

тодарадылга

сөглөкчи

Ах, Тенек-Доругну бодап кээрге, оон
күчүтен бедик дурт-сынын, **хартыга дег**
казыргаланчак дүрген маңын сакты
кааптарга, сүрээденчии-даа аажок!
Сундуй-оол черни-даа, дээрни-даа
көөрге, дүдүскектиг көк чүве кылдыр
холужа берген ышкаш апарган.(Монгуш
Эргеп «Оглаа Доруг».)

Сөс каттыжыышкыннарын тывар

Тенек-Доругнун ээзи Карнай ашак, Саян сынының сыыны дег, хачыланып турар узун кулактарлыг, чазадак-шилгедеги шыдыраа аьды ышкаш чүгүрүк доруун чедип алгаш, муңгаргайы сүргей, чугаа-соот-даа чок базып турган.

Тенек-Доруг ышкаш кожууннун база бир чок дээн аьдын чарышка мунуп деп чуве кижиге алдар болгаш улуг харыысалга.

Оолдун хей-аьды болгаш дидим чоруу аажок хайныккан, сактырга, тоолда чуве дег, чүгүрүк доруун мунупкан, дээр хиндиинде киискидип турганзыг-даа. (Монгуш Эргеп «Оглаа-Доруг».)

1. **сыыны дег хачылананып турар**
(нар+к.с.);
2. **шыдыраа аьды ышкаш доруун** (д.
а.+ч.а.);
3. **Тенек-Доруг ышкаш аьдын** (д.а.+ч.
а.);
4. **тоолда чүве дег киискидип**
турганзыг-даа (нар+к.с.);
5. **хей-аьды болгаш дидим чоруу**
киискидип турганзыг-даа (ч.а.+к.с.).

Домак кежигуннеринге сайгарар

Ээзинче, Казар биле Эгер ышкаш,
огланып халывас. Ол маңнап олурган
аайы-биле бурунгаар тырыкыланып
барып ушкаш, октаан даш дег, кезек
чуглу берген. Ээзи олче боозун база
катап шыгаап келген ышкаш болган.
(Эдуард донгак «Мөңгө ыр».)

Төрээн чогаал-биле децнээр

1. Ээтпек ай дег;
2. Оттук ышкаш;
3. Эштип чоруур кастар ышкаш;
4. Чараш хөлге адааргаан дег. (Юрий Кюнзегеш «Сиген шөлүнде».)

Чогаалда ук уран-чечен арганың ады чүл?

Тодарадыын чугаалаар.

Чечен чогаал номундан чижектер тывар.

Онаалга

Мергежилге 124,
125. (ар. 219).